

est apposita; quare rarius utemur ea, ne fatieratem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est.

XXVIII. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unitus, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus C. Gracchi tumultus domesticus & intestinos comparat.* Item, *Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus?* Item, *Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patrie, proditor, inquam, patrie, venire audes in horum conspectum?* Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit in contrario casu; quasi aliquid telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Republicam radicibus evertisti, civitatem funditus dejecisti.* Item, *Patrem nefario verberasti, parenti manus scelerate intulisti.* Necessè est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efferruntur, ut a priori posterior, contraria priori, proficiatur, hoc modo: *Esse oportet, ut vivas; non vivere, ut edas.* Item, *Ea re poemata non facio, quia ejusmodi volo non possum; ejusmodi possum nolo.* Item, *Quæ de illo dicuntur, dici non possunt; quæ dici possunt, non dicuntur.* Item; *Si poema loquens pictura est; pictura tacitum poema debet esse.* Item, *Quia stultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re stultus es.* Non potest dici, quin commode fiat, cum contraria sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subjunctivis exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, elucidandum esset, ut, cum bene esset positæ, facilius in dicendo inveniretur.

XXIX. Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam omnibus rebus ereptis, superest animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestre condono potestati.* Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini licet impune; in me, quicquid libet, statuire: dicite, atque obtemperabo.

Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissime est accommodatum. Dubitatio est, cum querere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublice consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.* Item, *Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium... quero quonam te digno moribus tuis appellem nomine.* Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Necessè est, cum constet*

istum

istum nostrum fundum fuisse, ostendas, dare aut vacuum possedisse, aut usu vacuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiamnum non potes. Emptio nulla profertur. Hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit.

Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes. Sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. Nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem.

XXX. Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: *Cere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus.* Item, *Descende in integram defensionem; noli quidquam recusare, da servos in questionem, stude verum invenire.* Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad brevitatem accommodatum. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: *Mibi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me... nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem sepe ignominia dignum putavit.* Item, *Tu ista nunc audes dicere, qui nuper, alienæ domui... Non ausum dicere, ne, cum te digna dixerò, me indignum quidpiam dixisse videar.* Hic atrocior tacita suspicio, quam disertæ explanatio facta est. Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: *Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimium capi fuit Trojam.*

XXXI. Restant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage disperimus, sed a superioribus separavimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen non sit, cum sit factis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut majores rudere, & vagare, & mugire, & murmurare, & sibilare appellarunt. Significandæ rei causa, sic: *Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis imprimis est auditus.* Hoc genere raro utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur, & raro, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: ut, si quis, cum loquatur de Gracchis, *At non Africani nepotes,* inquiet, *istiusmodi fuerunt.* Item, si quis de adversario dicat: *Videte nunc, inquiet, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractavit.* Hoc pacto non inornate poterimus, & in laudando, & in lædendo, aut in corpore,

pore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

XXXII. Denominatio est, quæ a propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro *Libero vinum*, pro *Cerere fugem* appeller: aut ab instrumento dominum, ut si quis *Macedonas* appellarit, hoc modo; *Non tam cito sarisse Gracia potita sunt*: aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam facile ex Italia materis Transalpina depulsa est*: aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat; *Mars istud re facere necessario coegit*: aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut cum *desidiosam* artem dicemus, quia desidiosus facit: & *frigus pigrum*, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armis Italia non potest vinci, nec Gracia disciplinis*. Nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quam in quærendo difficilis inventio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio est oratio, rem simplicem assumptam circumscribens elocutio-

ne, hoc pacto: *Scipionis providentia Carthaginis opes fregit*. Nam hic, nisi ornandi ratio quadam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Perversione sic: *Hoc vobis deos immortales arbitror dedisse pietate pro vestra*. Transjectione hoc modo: *Inflabilis in istum plurimum fortuna valuit*. Item, *Omnes invidiose eripuit tibi bene vivendi casus facultates*. Huiusmodi transjectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in quibus oportet verba, sicut a poetis, in quandam extruere numerum, ut perfecte & perploffissime possint esse absolute.

XXXIII. Superlatio est oratio superans veritatem, alicuius augendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: *Quod si concordiam retinebimus, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur*. Cum comparatione, aut a similitudine, aut a præstantia superlatio sumitur. A similitudine sic: *Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequabatur*. A præstantia hoc modo: *Cujus ore sermo melle dulcior profuebat*. Eodem genere hoc est: *Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur*. Intellectio est, cum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: *Non ille te nuptiales tibi ejus matrimonii commonebant*? Nam hic omnis sanctimoniam nuptiarum uno signo tibi arum intelligitur. De toto pars, ut si quis

ci,

ei, qui vestitum aut ornatum sumptuolum ostendet, dicat, *Ostentas mihi divitias, & locuples copias jasas*. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: *Pæno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem nomenogogatus sensit*. A pluribus unum sic intelligitur: *Avrox calamitas pectora mærove pulsabat*. Itaque anbelans eximis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: *Vires hominis breves sunt*; aut *parva statura*, aut *longum in homine consilium*; aut *oratio magna*, aut *uti pauco sermone*. Nam hic facile est intellectus, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

XXXIV. Translatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. Ea utitur rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Italianum tumultus experegecit terrore subito*. Brevitatis causa, sic: *Recentis adventus exercitus subito civitatem extinxit*. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: *Cujus mater quoridianis nuptiis delestatur*. Augendi causa, sic: *Nullius mæror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam satuvare crudelitatem potuit*. Minuendi causa, sic: *Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspiravit*. Ornandi

causa, sic: *Aliquando reipublice rationes, quæ maliita nocentum exaruerant, virtute optimatum revivuerunt*. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delictu temere & cupide videatur in dissimilem transcurrere. Permutatio est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una aut plures frequenter ponuntur a simplici ratione ductæ, sic: *Nam cum canes funguntur officis luporum, cui præsidio pecua credemus?* Per argumentum tractatur, cum a persona, aut a loco, aut a re aliqua, similitudo, augendi aut minuendi causa, ducitur, ut si quis *Drufum*, *Gracchum*, *nitorem obsoletum* dicat. Ex contrario ducitur sic; ut si quis hominem prodigum & luxuriosum insudens, *parcum & diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & in illo primo, quod a similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, frue, ut crudelitas est, potius Atræus?* Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Æneam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. Hæc sunt feræ, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

XXXV. Distributio est, cum in plures res, aut personas certas negotia quedam disperciuntur, hoc modo.

do: Qui vestrum, Iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. Petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, et oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo macule atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendit istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuere exemplum, quantæ pœne in civitate sint hominibus huiusmodi comparata. Item, Senatus officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera et diligentia consensu voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, et homines idoneos maxime suis sententiis eligere et probare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere et pro pulsare. Testis est, dicere, que sciunt, aut audierit. Questoris est, nunquamque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si resem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, et conjectura prosequi patris; jus accusatoris cum iure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, et suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

XXXVI. Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ii diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur, hoc modo: Miramini, Quirites, quod ab omnibus vestrae ra-

tiones deserantur? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem profiteatur: id irribute vestrae culpe; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium considerate. Tum vobis veniet in mentem, ut vere dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse; inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item. Nam quid sunt, Iudices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliare veritis? non aperitissime res erant criminis data? non omnes hæc testibus comprobate? non contra tenuiter et negatorie responsum? Hic vos veriti estis, si primo cætu condemnastis, ne crudeliter existimaremini? Dum eam vitastis vituperationem, que longe a vobis erat abfutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas et privatas, et publicas calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, et oscitantini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quoridie acerbi atque incommodi nuntiatur, et eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, et alitis; ac reipublice perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate.

XXXVII. Eiusmodi licentia si nimium videbitur acrimonia habere, multis mitigationibus lenietur. Nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego virtutem vestram quero, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur,

tur, ut altera res ab iracundia et molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco sit, maxime facit, ut et illi, qui audiunt, a culpa absum, et nos, qui dicimus, amicitia eorum et veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentia in dicendo, quod astutiore ratione comparatur. cum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihil secius dicamus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris, huiusmodi: Ninium, Quirites, animis estis simplicibus et mansuetis, nimium creditis unicuique. Existimatis nunquamque enim, ut perficiat, que vobis pollicitus sit: erratis, et frustra falsa spe jam diu detinentini: stultitia vestra est, qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentia hoc erit exemplum. Mihi cum isto, Iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tamen vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis esset probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentia nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, que si nimium fuerit alpera, mitigabitur laude; et affimulatione, de qua posterius diximus, que non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, et sua sponte ad animum auditoris se accommodat.

Tom. IX.

XXXVIII. Deminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, deminuitur, et attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure, Iudices, dico, me labore et industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamen vere dixisset, tamen arrogans visus esset. Nunc et ad invidiam vitandam, et ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Utrum igitur avaritia causa, an ego stas accessit ad maleficium? Avaritia? at largissimus fuit in amicis, quod signum liberalitatis est, qua contraria avaritiae est. Egestas? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. Nam ejsusmodi res et invidiam contrahunt in vita, et odium in oratione, si considerate tractes. Quare, quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

XXXIX. Descriptio nominatur, que rerum consequentium continet perspicuam et dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, Iudices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut e cavea leo missus, aut aliqua terribissima bellua soluta ex catenis, volitabit, et vagabitur in foro, acvens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos in-

K k

cur.

curians; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare, Iudices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsis consulite. Nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, Iudices, immiseritis. Item, Nam si de hoc, Iudices, gravem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos jugulaveritis. Grandis natu patens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio & despectu paternis inimicis erunt oppositi: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in bonum miserias, & superbi re simul, & verbis invehebuntur. Item. Nam neminem nostrum fugit, Quirites, capta urbe, que miseris consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: ceteri, qui possunt per etatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hostili flagrabat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benevolentia conjunxit, distrabantur: liberi partim e gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, partim ante pedes consuprantur. Nemo, Iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cum res con-

sequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimuntur oratione.

XL. Divisio est, quæ rem femovens a re, utramque absolvit, ratione subjecta; hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam objiciam? si probus es, non meruisti: si improbus, non commoveris. Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam: si oblitus estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, Dux res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fratrem divisione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. Qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminiosior oratio fit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, Iudices, cur velitis eum liberare? Sive pudicitie proditor est, insidiator aliene; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in equos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.

XLII. Ejusdem generis est illa frequen-

quentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite, Iudices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum. Si commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam eque commode, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime questus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & persiciendi maleficii spe: & præterea ante quam occisus homo is est, isto visus est in eo loco, in quo est occiso facta, solus: paulo post in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die turbander & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim questionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestram est, Iudices, bis in unum locum collatis, certam sumere scientiam, non suspensionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alteram potest in istum casu cecidisse suspiciose. Ut omnia inter se a primo ad postremum conveniant maleficia, neces-

se est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, & in cæteris generibus caufarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

XLII. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem plane rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) sed commutate. Commutabimus tripliciter, verbis pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum agitur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto multum vitæ discrimen sibi pro fortunæ reipublice fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studio quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatio quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime ferri potest, neque parum est apertum: quare non eger exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam trajiciamus, aut ad fermocinationem, aut ad exfuficationem.

XLIII. Sermocinatio est, (de qua planius paulo post suo loco dicemus; nunc

nunc brevier ad hanc rem, quod satis fit, attingemus) in qua constituitur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: *Sapiens, qui omnia reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sepe ipse se cum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ: vitæ, quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum solvatur. Alit hæc me: tute, atque honeste produxit usque ad hanc ætatem: munuit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei perfolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sepe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoci dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic: *Quis est iam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quantumvis magnum atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat? Eundem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc certo scio vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus**

subjicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus.

XLIV. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerant, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exoratio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi vehementer onerata poterit esse expositio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur. Sed ab eisdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. *Sapiens nullum pro reipublica periculum vitabit; ideo quod sepe fit, ut cum pro reipublica perire nolueris, necessario cum reipublica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro reipublica subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo experiant, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam a natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare; & cum possis cum sum-*

ma virtute & honore pro patria vivere, malle per dedecus & ignaviam vivere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris necessariis adire periculum velis, pro reipublica, in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quam navim, marulæ incolumem: ita vituperandus, qui in reipublicæ discrimine, suæ plus, quam communi salutis, consulit. Navæ enim fracta, multi incolones exarserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur. Deicius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. Amisit vitam; at non perdidit. Re enim vilissima & perparva maximam redemit. Dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potius est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quotidie magis enitescit. Quod si pro reipublica debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, si sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expositio versatur, de qua producti sumus, ut plura dicemus, quod non modo, cum causam dixerimus, adjuvat & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expositionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

XLV. Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem

sapius reditur. Hac uti maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quod hic locus non est a tota causa separatus, sicuti membrum aliquid, sed tanquam sanguis, perfusus est per totum corpus orationis. Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut ante docuimus, ejusmodi: *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incommodis lugetis, iste reipublicæ calamitate letatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut orandi causa, aut probandi, aut aperiendi dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitetem, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi.*

XLVI. Orandi causa sumitur per contrarium, sic: *Non enim, quemadmodum in palestra, qui tædas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit; ita melior imperator notus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic*

peritus imperator imperio exercitum tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo, Minus bonos imperatores a melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam comparatur. Dicitur enim per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo ante, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur, probandi causa hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, que desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabiliter factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptum est probandi causa.

XVII. Dicitur enim per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per breviter, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facile procuras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos ejus custodiant, propterea quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico, tantum benevolentia, ut ultra, quam amicus sentire possit,

procurat amicitia studio. Dicitur autem simile est per breviter: non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjuncte & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumitur similitudo per collationem, sic: *Uti cibareædus, cum proderit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum oblamyde purpurea, coloribus variis in-texta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, cibaram tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem; si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittit acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quo melius ornatus & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus ejicitur: ita si quis in excelsu loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortune numeribus, & nature commodis omnibus abundabit; si virtutis, & artium, que virtutis magistrae sunt, egabit; quo magis cæteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus & contemptus, ex omni conventu honorum ejicietur.* Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stulticia simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit.

XLVIII. Dicitur autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine, paria sunt omnia releta. In similibus observare oportet diligenter: ut, cum rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est

est hujusmodi: *Ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulse recedunt.* Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: *Ita falsi amici sereno vite tempore præsto sunt; simulatque hiemem fortuna videntur, devolant omnes.* Sed inventio similibus facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & caelestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertior rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

XLIX. Exemplum est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iidem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur. Apertior, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabilior, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjicissimus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione demonstrassimus, & causas sumendi in similitudine aperuissimus. Quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vitupe-

rationis causa. Laudis causa, sic: *libat in prælium, corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis.* Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contempionem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iste quotidie per forum medium, tanquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circumspiciens huc, & illuc, si quem reperiatur, cui aliquid mali faucibus afflure, ore attingere, dentibus inficere, lingua aspergere possit.* Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iste, qui dirivias suas jactat, sicut Gallus e Phrygia, aut ariolus quispiam, depressus & oneratus auro, clamat, & dejerat.* Ut in contempionem adducat, sic: *Iste, qui tamquam cocblea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, coneditur cum domo sua, & aufertur.* Efficitio est cum exprimitur verbis corporis cujuspiam forma, quod latis sit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico, Judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subrispum, castum, cui sane magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire.* Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucide facta est.

L. Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quadam, naturæ sunt attributa. Ut si velis non divitem, sed ostentatorem pecuniosum describere, *Iste, inquit, Judices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. Nonne vobis videtur dicere? Dare enim, si mihi molesti non estis: cum vero sinistra mentum sublecat, existimat se* gem-

gemino nitore, & auri splendore aspectus omnium præstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego novi, (vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Hæus tu, inquit, veni, Sannio, ne quid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab arunculo vogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ choragium gloria comparatur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vis transumerari. Age, inquit, due tecum Libanum, & Sosiam Sane. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant. Ex ea re homo hercle sane conturbatur: sed tamen a vitio nature non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum vestra abiissetis. Id fecissemus, inquit illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit undelibet invenire. Verum ite necum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Querit, in agris cujusmodi frumenta sint: negat, se, quia vixille incense sint, accedere posse, nec edificare etiam nunc audere; tamen si in Tusculano quidem cepi insaniæ, & in istidem fundamentis edificare.

LI. Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodaliter erat eodem die futurum: quo iste pro notitia domini adium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. Perspicit

argentum, quod erat expositum, vixit tricinium stratum, probat. Accedit servulus: dicit homini clare, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus hospites; frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc decuma veniote. Hospites discendunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quo jusserat, veniunt. Querunt hunc. Reperiunt, domus cava sit: in diversorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, exposulant, accusant. At iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse: contra voluntatem suam ad noctem multam expectasse. Sannione puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. Servulus non inurbanus satis strenuus, & concinne comparat: iste hospites domum deducit. At se ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodasse. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertinuerat enim qui commodatas): Apagete, inquit, ædes commodari: familiam dedi: argentum quoque vult? tamen isti hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, que deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, que singularis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possit. Hujusmodi notaciones, que deliriant, quid consentaneum sit uniuscujusque nature, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cujuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, ceperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cujusvis studium protrahi potest in medium tali notatione.

LII.

LII. Sermocinatio est, cum alicui persone sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus viros redundaret, & omnes timore oppressi domi continebantur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentem simili ornatu subsistentur. Irrumpit in ædes subito, deinde magna voce, Ubi est iste beatus, inquit, adium dominus? quin mihi prestofit? quid tacetis? hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fetu ad istius pedes abiecti sese. Parce, inquit, & per ea, que tibi dulcissima sunt in vita, misere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam. Nos quoque fuimus beati: nosse te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audit, Hæus, inquit, Gorgia, pedesque puororum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste prestof, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam adem? exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus essem. Nunc video: in iudicio necum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere me vis: occidar equidem, sed vilius non peribo. At ille, In extremo vite tempore etiam sententiose loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, queso, commovere; & tu, per deos, inquit, hunc

examplerare. Dominus est; vicis hic te, vince tu nunc animum: Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, que me digna non sunt? tace, & que curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulsi ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere desinxit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obervare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicuros, si hoc judicaveritis? nonne hæc omnes utentur oratione? Deinde subjicere sermonem.

LIII. Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adit, aut cum res muta, aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut alio quadam, hoc pacto: Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropicis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata virtutis, nunc vestris seditionibus, o cives, vexor: quam dolis malitiosa Certhago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthi labe factare non potui, eam patiemini nunc ab hominibus deterrimis protevi, atque concitari? Item, Quod si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hæc utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, que non erat, peperit, vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi,

L I

rari,

ravi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspensione relinquit, quam positum est in oratione. Ea fit per exuberationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuberationem, cum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: *Hic de tanto patrimonio tam cito restam, qua sibi petat ignem, non relinquit.* Per ambiguum, cum verbum potest in duas pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Prospice tu, qui plurimum cernis.*

LIV. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt hujusmodi significationem. Ea reperientur facile, si noverimus & animadverterimus verborum accipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si saltementarii filio dicas: *Quiesce, tu, cujus pater cubito se emungere solebat.* Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere: præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspitionis, sic: *Qui ista forma & etate nuper alienæ domus... nolo plura dicere.* Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo:

Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. Inulsi jacent Græcchi. Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis: finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. Brevitas est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit: inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithymia sustulit: inde pulsus in Hellepontum, statim potitur Abydo.* Item, *Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis.* Tum, *Profectus in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est.* Habet paucis comprehensa brevitatis multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non finit commorari.

LV. Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si a rebus consequentibus, aut a circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul atque Græchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus a sententia desisteret, jubet advocari concionem. Ille interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cepit. Ulli præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Græchus deos inciperet præ-*

care,

care, cursim isti impetum faciunt: ex altis aliisque partibus convolant: atque e populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cepit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Græcho, quid esset, neque tamen locum, in quo constituerat, relinquenti, percussit tempus. Ille nulla voce delabans in terra virtute concidit tacitus. Ille viri fortissimi miserando sanguine adpersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspiciens, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese. Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda & commiseranda re, hujusmodi enarrationibus. Statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

LVI. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris: ne nuda, atque inornata inventio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis inflemus. Res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis

maxime faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exerceamur amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus; & alia meliora sunt, quæ multo intentius perimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quo volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus; propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si exsequimur, acute & cito reperiemus: distincte & ordinate disponemus: graviter & venuste pronuntiabimus: firme & perpetuo meminerimus: ornate & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.